

Jakub Hlaváček

Macrobius a jeho vliv na novoplatónskou interpretaci mýtů

Předkládaná práce mě postavila před úkol pro mě nesnadný. Jednak totiž mám sklon k zužování antické filosofie na řeckou, takže se obtížně vyrovnávám se zcela jiným klimatem „latinského novoplatonismu“ – jednak nejsem dostatečně obeznámen s hodnotícími kritérii oboru komparatistika, takže hodnotím práci z hlediska religionistiky a z hlediska filosofie. Ani autor práce - leč ani Macrobius sám – mi příliš nepomáhají, neboť u obou se mi zdá být obtížně rozhodnutelné, co je nepříliš zajímavý avšak slušný myšlenkový standard, co je balast - a co naopak objevné téma, schované za nenápadný nebo neočekávaný sled myšlenek, někdy téměř nárokující onu „alegorickou interpretaci“. Přesto jsem nakonec po určitých rozpacích vzal, alespoň pro sebe, oba na milost.

K **úvodu** a k **I. kapitole** práce nemám poznámky, neboť Hlaváček má s Macrobiem dozajista mnohem větší zkušenost než já, když jej pouze občas z nouze využívám jako zdroj nepříliš spolehlivých překladů a parafrází predsokratických fragmentů. (Zajímavé přísliby úvodu budu hodnotit až v rámci adekvátních kapitol.)

K **II. kap.** (Saturnália) poznamenávám jenom to, že by stálo za úvahu, jak je latinským „novoplatonikům“ - nekřesťanům (Macrobius) i křesťanům (Augustinus) - kupodivu společná velmi slabá a rozhodně ne pramenná znalost Platóna, ale současně schopnost těžit ze středoplatónských a nepříliš kvalitních novoplatónských (Porfýrios) pramenů a myslet v novoplatónském duchu. Představení Saturnálií na mne působí přesvědčivě, jenom bych uvítal přesnější rozklad jinak velmi vtípného upozornění na řeckou mysterijní tradici ztotožňování božstev (pozn. 66 je citát zlomku B 15. ve kterém Hérakleitos kritizuje mysterijní zbožnost patrně jejími vlastními prostředky.)

Ke **III. kap.** (Scipionův sen)

Za velice případné považuji Hlaváčkovu srovnání Macrobiova a Proklova zdůvodnění filosofické mýtopoieze (zvl. s. 43). (Naopak - ale spíše jen soukromě - nechápu jak lze nekomentovat Macrobiovo srovnávání Cicerona a Platóna. s. 39.)

Druhé proklovské téma, chybějící u Macrobia, totiž *fantastiokos mūs*, má delší tradici. propracovanou hlavně v řeckých spisech hermetického souboru i jinde ve středním platonismu: pro duši, která potřebuje zdejší život proto, aby se skrze πάθος přes všechna jeho rizika také mohla „uzdravit“, jsou mýty součástí této „pathetické léčby“. Je ovšem otázka, zda bez této argumentace může být Macrobius pro novoplatónské prostředí dostatečně přesvědčivý. Přesto jej nad spíše jenom pedagogickou roli mýtů pozvedá specifické pojetí básnictví.

Tvrzení, že Kolotés je „známý z Platónovy Ústavy“ (s. 40) je patrně omyl – jednak si jej tam ani při nejlepší vůli nevybavuji, jednak je to těžko možné chronologicky. Asi má být: „známý z komentářů k Ústavě.“

Na s. 44 uprostřed je nešikovně formulovaná věta: „Macrobius rozlišuje sny na pět druhů, a sice na *somnium* ...“ – ale přitom bude *somnium* děleno na „pět variant“.

Ke s. 45 – prosím o poučení, kdo je Kratés z Malu a kde je Malos. (Asi to pro práci není podstatné, ale jsem zvědavý.)

Ke s. 46 – Zdůvodňuje Macrobius něčím svoje mínění o „aristotelském výkladu duše“, která se „nepohybuje“? Nesedí to s obvyklými výklady Aristotela.

IV. kap. (imitatio)

Srovnání žánru s „prací včel“ (s. 47 a pozn. 85) je obecněji rozšířený motiv (např. úvod Strómateis Klémenta Alex. aj.).

Ke s. 49 („konspirace“) – upozorňuji, že *conspiratio* je také latinský překlad za plútarchovský συγκρητισμός. Synkretický charakter (s. 52) má také Macrobiův „kánon autorit“, a to navzdory Platónovu řazení Homéra k „společnosti tekoucích“ apod.

S. 51 – Hlaváčkův komentář k užití výrazu *archetypus* evokuje plótinovské pojetí umění. oproti Platónovu – ten by ostatně nebyl srozuměn ani s mimésí, imitací.

S. 57 – k „odhalování Vergiliových modelů a zdrojů“ – dá se něco vědět o Macrobiově pohledu na Vergiliovo použití básni Níkandra z Kolofónu? (Zajímá mě to jako možný most s iónským pojetí tvůrčí a soběstačné φύσις.)

V. kap. (imaginace...)

Velmi dobrý výklad „imaginace“ (zvl. s. 63), zvl. s ohledem na Hlaváčkův důvodný příklon k Festugierově argumentaci.

Přehledná diferenciacie různých platónských stanovisek vůči imaginaci (s. 66).

K pojetí imaginace v pozdní antice (s. 68-70) – Nemůže být toto nové (pozdně antické) zhodnocení imaginace novou podobou archaické „inspirace“ (ἐνθουσιασμός, viz i Detiennův výklad), vyjádřenou prostředky myšlení analogií?

K pojetí symbolu (s. 71-74) připomínám, že středoplatónské užití slov σύμβολον a zvláště συνβαλλεῖν se netýká ani tak sémiotiky, ale vycházejí z významu „setkání“, a to ve smyslu setkání různých významových rovin dějů na světě.

VI. 1. (nereduktivní výklad mýtu)

Za podstatnou považuji Hlaváčkovu poznámku 150 na s. 79.

Jinak by ovšem právě tato kapitola mohla propracovaněji ukázat nejen toto subjekt-objektové rozpolčení jako jeden ze základních problémů nereduktivního výkladu mýtu, ale také dvojznačnosti ve vztahu k mýtu u křesťanských autorů různých dob, kteří často na jedné straně reduktivně vykládají antické mýtu, zatímco pro výklad biblického textu užívají původně stoické i stredo- a novo-platónské prostředky (allégoréze) i pojmy (inspirace).

VI. 2. (alegorie)

s. 83 – Hlaváček si nechává ujít příležitost, aby ukázal euhémerismus jako umělý aitiologický mýtus, podávají důvody k demytologizaci ostatních mýtů. (Inu, i mýty na sebe žálí.) Je to ovšem pochopitelné vzhledem k pozdějšímu přeznačení (viz s. 86-87) této původně destruktivní interpretace.

K problémům přírodního výkladu (s. 88) – ani u starých stoiků samotných nebylo vždy jasné, kdy allégoréze ukazuje božskou dimenzi φύσις a ζῆντῶν - a kdy provádí redukcí božského na živlové, přestože řečtina ještě nedisponovala pojmovou dvojicí „přirozené / nadpřirozené“. Zajímalo by mě, zda a případně jak se tato typicky latinská dvojice projevuje u Macrobia. S. 88 dole – Eudoxos a Arátos jsou zde poněkud antedatováni. Jinak je referát o řeckém pohledu na planety v různých dobách kvalifikovaný (leč Lunu řadili řecky k Artemidě, k Dianě až latině).

Skvělý výklad božského projevu ve světě na s. 89-90.

VI, 3 (alchymická interpretace)

Mohu posoudit pouze pozdně antickou část – a ta je velice trefná, což nebývá obecným zvykem.

S. 117-118 Připomínám, že ohnivé $\pi\nu\epsilon\delta\mu\alpha$ bylo jako aktivní působnost přirozenosti traktováno už v archaickém iónském prostředí, odkud je linie nejen ke stoikům, ale také přes Níkandra k latiníkům - a také přes pseudo-démokritovské *falsum Fysika a mystika*.

VII. (Solární monoteismus)

Nejsem si jist, nakolik je kult *Deus Sol Invictus* (s. 121) pokračovatelem antických tendencí k heno- či mono-teismu a solarizace Apollóna – máme podezřele málo dokladů o jeho praxi. Jinak souhlas. U Iúliána je ovšem v pozadí Platónovo podobenství o Slunci z Ústavy (jak si Hlaváček zcela náležitě všímá na s. 122 a v pozn. 218), které se v novoplatónském duchu ujímá také výsostné role sakrální.

Mám dotaz: Opravdu Macrobius Hérakleita B 10 v uvedeném znění? Bohužel nevím, protože k B 10 je dost řeckých pramenů (takže Macrobius nebývá ani v kritickém aparátu) – a ty zde mají „ze všeho jedno“ ($\epsilon\kappa\ \pi\acute{\alpha}\nu\tau\omega\nu\ \epsilon\dot{\nu}$) - navíc většina moderních interpretů tento závěr zlomku považuje jen za Aristotelův výklad Hérakleita. Byla by to zajímavá analogie k originálnímu B 50, kde v závěru je $\epsilon\dot{\nu}\ \pi\acute{\alpha}\nu\tau\alpha$, „jedno všechno“.

A mimochodem, „*loxos*“ (s. 125, Oinopidés B 7; 4. výskyt = u Macrobia) ve vztahu k Apollónovi i ekliptice je už u Skythina z Teu, což je možná jeden z pramenů pro Níkandra a ten určitě pro Vergíliu, takže Macrobiův citát Oinopida je možná jakýmsi „povrch ledovce“ nějaké tradice.

Role Apollóna jako přednostního obrazu Jednoho je patrná možná už u Platóna, zcela jistě u Plútarcha.

Velmi vhodná ukázka z Macrobia (s. 128-130) i pěkný její výklad.

Závěr (s. 139) o též soteriologické roli Slunce je věrohodný, ale zasloužil by si podrobnější dokumentaci.

VIII. (sestup duše)

Přímému výkladu vztahu mýtu a logu u Platóna se Hlaváček velmi rozumě vyhýbá (s. 142), neboť to by bylo velice rozsáhlé, samostatné a rozhodně nekonsenzuální téma.

Citát Macrobia na s.142/143 ukazuje nečekaně hluboký platónský přístup, což je v kontrastu s jeho patrně malou pramennou znalostí.

Dotaz: Nemůže důraz na pochopení „zasvěcení“ (s. 144) přeznačovat význam „zasvěcení“ – toto je obvyklé u křesťanských autorů (mysterijní terminologie Klémenta Alex. pro křesťanské „svátosti“), ale proč by tomu nebylo podobně u nekřesťanů?

Velmi dobrý výklad platónských východisek na s. 145.

s. 147 – rozumná Hlaváčková volba Doddse mezi mnoha velmi různými interprety.

s. 149 – νοῦς / *mens, anima* – velmi hezký doklad starší latinské terminologie, oproti ficinovskému jednoznačnému νοῦς / *intellectus*. Právě takové rozdíly jsou možná podhoubím Macrobiova vstřícného vztahu k mýtům. Děkuji za upozornění! (Dosud jsem myslel, že záměny typu νοῦς / πνεῦμα, *spiritus* jsou specialitou křesťanů.)

Velmi dobrý výklad Cicerona a Plótina na s. 151-155, potažmo Macrobia (s. 155-161).

K roli galaktického pásu (s. 158) viz překvapivě opět Oinopidés A 10 (přitom žádný z takto značených textů není citátem Macrobia!).

IX. (ctnost a spása)

Standardní referát, už u Macrobia.

Zajímavé je upozornění na jeho snahu „ukázat cestu ke spáse i nefilosofům“.

Vtipný Macrobiův postřeh řecko/latinských diferencí na s. 178 nahoře.

Závěr kapitoly (s. 181) je vlastně Macrobiův výklad Platónova pochopení delfského výroku (Charmidés 164d-165a), patrně aniž by znal tento dialog!

X. (středověk) kapitolu neumím odborně posoudit.

K závěru práce:

Za těžiště považuji důraz na Macrobiovu reinterpretaci mýtů a na soudržnost myšlení napříč obory.

Závěrem posudku konstatuji, že podle mého názoru práce svou celkovou úrovní splňuje nároky kladené na disertaci. Za její dobrý výsledek považuji už to, že i mně přesvědčila o zajímavosti latinského myšlení, za což autorovi děkuji. Neztratil se v poněkud bezbřehé tematice, avšak mohl spíše střídat zaujetí Macrobiem s distancí popisu, což by přispělo k jasnosti a přesvědčivosti. (Omezení řeckých termínů na jejich transkripce považuji za tolerovatelné, neboť těžiště práce je jinde.)

Shrnuji:

Práci Jakuba Hlaváčka **doporučuji k obhajobě** jako základu pro udělení titulu Ph.D.

V Praze, 10. února 2007.

Zdeněk Kratochvíl

Katedra filosofie a dějin přírodních věd PřF UK

(Ústav filosofie a religionistiky FF UK)